

Avel·lí Artís-Gener, Tísner
Viure i veure / 2
Sisena part. Capítols 6-10

Tortosa

Ara, amb els tres camions buits de ferits, vam desfer una part del camí. Vam tornar a pujar al Port d'En Miró, de debò impressionant a la llum del dia, amb uns barrancs que, ara que no nevava, no plovia i no hi havia boira, feien que l'ànima caigués fins als peus. Per un d'aquells estímballs havia rodat el camió ple d'andròmines del tinent de sensibles testicles, procliu a suplir amb una pistola la delicadesa orgànica.

La darrera ordre que havíem rebut, un missatge a nom meu que m'havien lliurat a l'hospital on havíem deixat els ferits, em deia que en el viatge d'anada a Mollerussa passéssim per Tortosa i hi recollíssim el tinent Huguet, de la nostra Divisió, que hi era per tal de refer i ensinistrar un equip de telefonistes i on hauria rebut, cedida pel Cos d'Exèrcit, una dotació considerable d'aparells de campanya, més unes centraletes i bobines de cables, proveïment de cara a la reorganització.

Aviat vam abandonar Morella i en el meu record (mai més no he tingut ocasió de reveure la ciutat dels Ports) és una vila bellíssima a contrallum, retallada en silueta al cim d'una elevació del terreny i a l'empara d'un castell, immersida en una suau claror de tarda, i aquesta és la fixació que en tinc, com d'una prodigiosa postal. Vam arribar a La Pobleta que, si fos uns metres més ençà, ja escriuria la Pobleta, el reduït caseriu on, al capdavant, ens havíem reunit amb les restes de la Divisió, i vam tirar cap a Mont-roig de Tastavins. A la Sénia vam tornar a trepitjar aquella terra del Principat que ja enyoràvem. A la vila del Montsià vam omplir de benzina els dipòsits dels tres camions Zis («Zavot Imeni Stalina», si us veieu amb cor d'admetre la meva grafia), còpia peça per peça del Ford nord-americà de l'any 1935, jo crec que seccionant-ne un prototip i emmotllant-lo a la menuda, puix que els recanvis servien indistintament per a qualssevol d'ambdues marques. Seguidament vam fer via cap a la Galera, Santa Bàrbara i Tortosa. Allí, a l'entranyable Dertusa i sota les runes de la que devia haver estat majestuosa Suda (i ho torna a ser, lleugerament envernissada de «Poble Espanyol»), vam fer una mica de suca-mulla i vam tenir unes hores de

lleure mentre els companys telefonistes carregaven els munts de caixes i bobines.

Coneixia Tortosa d'abans i encara hi havia de tornar diverses vegades i hi faria un sojorn llarg —tan llarg com solien ser les estades de guerra— i hi aniria altres cops. I ara mateix explico una d'aquestes visites, ben sorollosa en el record.

Vella memòria de Dertusa

Conec la capital del Baix Ebre des del 1934, quan feia el servei militar. Soldat de quota com jo mateix, aquí, a Barcelona, hi havia el tortosí Josep Gilabert i Favà, que ha estat un dels meus millors amics de tota la vida. La nostra milícia a Intendència va donar lloc a una pila d'aventures de gènere molt divers, d'aquelles que no poden ser escatimades en un decorós aplec de records, com aquest que ara teniu a les mans.

La primera d'aquestes remembrances em mena a una vegada que en Gilabert em va invitar a passar un breu permís a casa seva, entre els seus —una gent exquisida que tenia una fonda petita, neta i simpàtica— cosa d'un dissabte i un diumenge. M'hi vaig traslladar amb el tren i el meu company m'esperava a l'estació. Vam anar plegats al centre de la vila i a casa seva ja hi havia preparada una hospitalària cambra entre tot de gent eminentment acollidora, avesada al tracte cordial i que, ara que es tractava d'un amic del fill, menaven a un extrem d'excel·lència, sense ni el menor rastre de professionalitat, sinó de braços autènticament oberts.

Tenia molta curiositat per veure en Gilabert coent-se en la pròpia salsa civil, en una ciutat remota per a la majoria de barcelonins i impenetrable en manta ocasió. M'agradava escarnir el vocabulari i l'accent d'aquella trempada gent de l'agradable àrea del Baix Ebre —encara avui em defenso prou bé en aquest quefer!— i havia assolit una certa fluïdesa en la paròdia, a còpia d'escoltar i escarnufar el meu

camarada. Alguna vegada en Gilabert m'ha parlat de cartes que jo li havia escrit en «tortosí» i de com l'havia meravellat el meu esperit observador (paraules seves) i, sobretot, el meu grau d'assimilació del lèxic. Encara avui, esporàdicament, el desconcerto amb locucions adverbials que pertanyien al seu llenguatge juvenil, la procacitat de les quals avergonyeix el respectable ancià actual (no et facis massa il·lusions, Pep: tenim la mateixa edat!) i li fan sentir un pic de malestar degut a la memòria emprenyadora que tenen certes persones, que ves per què han de recordar coses tan antigues!

En havent sopat el vespre d'aquell dissabte vam sortir i ens vam anar a trobar amb uns amics seus en un cafè. Vam riure, vam xalar de valent, vam fer el dòmino i caramboles, i vam acordar en qualitat de qüestió indispensable anar a saludar les meuques, en el seu llunyà i discret barri, senyorejat pels jueus segles ha. M'agradava ser en el prostíbul provincià que hauria extasiat Van Gogh, entre la decoració, les hostesses i els clients, i em feia pensar en entranyables pàgines literàries, franceses sobretot, signades per uns adorables Mussets i Maupassants que em sembla que mai no havien estat a Tortosa. Me'n vaig endur a una cambra una de les noies, jove i bufona, mentre la resta d'amics se la campaven per compte propi.

Vam tornar ja molt tard a la fonda del meu company i la seva experiència d'estrateg coneixedor de «lo panyo» va fer que entréssim amb les sabates a la mà i que avancéssim amb passos curts i fent amb els peus un acurat ballet clàssic de puntes.

L'endemà (per a segons qui) diumenge, tota la família va anar a missa. En privat, amb el meu amic vam tenir una lleugera discussió, car ell m'aconsellava de fer el paperot, cosa a què em vaig negar amb un argument contra el qual en Gilabert no trobava cap resposta: jo no era creient però respectava els religiosos i llurs ritus; assistir a missa en actitud de fingiment era senzillament amoral, delictuós per a mi envers els altres.

—Els catòlics no se n'adonaran pas! —deia el meu camarada.

—Evidentment! Sóc jo, qui se n'adonà! No hi puc venir perquè no puc cometre cap irrespectuositat contra les creences alienes. Anar a missa i fingir que l'oïa fóra una mofa.

—Escandalitzarà molt més els tortosins el fet que no hi vinguis! Això és un poble i ens coneixem tots. El teu remei és pitjor que la malaltia. Per als meus convilatans, jo seré un home que es fa amb ateus.

—Confesses que ho vols més per a tu que no per a mi. Els escàndols contra mi mateix m'aterren més que els de Tortosa —vaig dir amb fatxenderia lapidària, amb un aplom idèntic com el que hauria fet servir per a remarcar una veritat rotunda.

Vam quedar que jo romandria defora i fumaria mentre feia anades i vingudes esperant que enllestissin l'ofici. En acabat el ritu ens vam aplegar amb la família i passejàvem sota els arbres. Era un dia esplèndid i el gaudíem en profunditat. Vam quedar que faríem la darrera anada i vinguda pel passeig i que aniríem tots plegats a fer l'aperitiu, a comprar les postres i a dinar.

Venien de cara a nosaltres dues noies endiumenjades de bijuteria, amb vestits de cretona llampant, agafades de bracet, i eren hostesses de la casa de la nit anterior. Una era la xicota amb la qual m'havia allitat, si sou capaços d'agrair-me l'eufemisme. No vaig dubtar gens ni mica, empès per una elemental noció de polidesa que m'obligava a saludar la senyoreta amb la qual havíem compartit tanta intimitat. Em vaig separar del grup, vaig anar al seu encontre, i ens vam abraçar i besar (i ella la de la sorpresa major!). Quan em vaig reunir amb el clan Gilabert vaig adonar-me de la mala cara dominant. Puix que, com ja m'havia dit el meu company, a Tortosa es coneixia tothom i no hi havia cap precedent que algú digués públicament hola a una meuca. Em sembla que mai no m'ho van arribar a perdonar del tot. I el meu amic Josep Gilabert hi era tèrbolament implicat malgrat que no reverenciés a plena llum solar dues dames llicencioses: hom ja sobreentenia que algú devia haver acompanyat el foraster en l'excursió nocturna al Rastre, i era ben senzill d'endevinar qui havia estat.

Quan dinàvem, algú va dir que era a Tortosa el ministre d'Instrucció Pública Marcel·lí Domingo, que va qualificar de tortosí, i va dir que aquell vespre donava una conferència no recordo a quina entitat. Els vaig dir que jo era amic seu i que hi anéssim. Tothom estava d'acord pel que feia a l'assistència a l'acte, però ja vaig veure que no acabaven d'empassar-se que el prohom i jo fóssim amics. Marcel·lí Domingo era per als tortosins un personatge intocable i no podia ser de cap manera que aquell nyèbit barceloní fos amestat seva. Si bé era veritat que ens dúiem vint-i-vuit anys de diferència, també ho era que ambdós fèiem periodisme, cosa que establia una neta confiança que implicava, entre d'altres coses, el tuteig, normal —ara i adés— en la professió. Vaig pensar que si l'acte tenia interès general en podia fer una crònica i telefonar-la a «La Publicitat» i hi hauria temps sobrer per a publicar-la el dimarts (el dilluns els diaris descansaven). Allò, però (l'assistència a la conferència, la subsegüent redacció de la nota i la trucada telefònica al diari), ja no em deixava arregar el darrer tren nocturn Tortosa-Barcelona, però no era cap problema, segons deien: en Gilabert i jo podíem agafar el de dos quarts de vuit de l'endemà al matí i, amb vent de cua, a les dotze seríem a la caserna d'Intendència (o ja hi fóra en Gilabert, que sortiria de casa seva vestit de soldat; jo havia d'anar a casa a canviar-me de roba). Ara, allò d'anar a escoltar en Marcel·lí Domingo ja era una idea generalitzada: solament de can Gilabert ja sortien deu persones!

Hi havia moltíssima gent, que omplia la gran sala de gom a gom. En Domingo va dir coses molt brillants i les vaig apuntar amb la meva taquígrafia personal de repòrter avesat a prendre mítings. En acabat, entre la gran ovació final, vaig dir a en Gilabert que me n'anava a saludar el ministre i que li volia preguntar un parell o tres de coses complementàries. Ells, els parents, no sabien que jo fos periodista professional i que, en efecte, entre el prohom i jo hi havia prou confiança, que allí, en aquelles condicions, adquiria un gruix increïble. Per als tortosins en general, vull dir; per a en Marcel·lí Domingo era completament normal. Amb una abraçada molt vehement va manifestar la joia que li produïa l'inesperat encontre en aquells topants i u vaig dir que faria una nota per al diari i que la telefonaria aquella mateixa nit,

però que calia que em contestés unes preguntes que li volia fer.

—On vas a sopar?

—No ho sé. Sóc amb els Gilabert. En Josep i jo fem el servei militar plegats.

—No els conec. Qui són?

—Tortosins. Admiradors teus.

Em va dir somrient:

—No m'aclareixes gaire les coses!

La qüestió va ser que el senyor ministre i les dues o tres persones que l'acompanyaven van sopar amb el clan Gilabert i el jove periodista, i no s'ho acabaven de creure. Va respondre les meves diverses preguntes i des de la fonda vaig telefonar a la redacció una àgil crònica (si trobeu que peço d'immodest, aneu a l'hemeroteca; jo ho he fet suara i m'he quedat embadalit rellegant-me!) i el diari va respondre degudament i va treure el profit que calia de l'exclusiva que els brindava el redactor en forçada excedència. Vaig saber que «La Publicitat» d'aquell dimarts es va vendre a Tortosa com si fos pa beneït i els tortosins asseguraven — ara, sí— que el senyor Domingo i aquell noi que petonejava putes sortint de missa eren carn i unglà.

Ara ja creien la meva asseveració que el ministre no era tortosí sinó tarragoní, com el seu germà metge, en Pere, perquè ja es veia que jo els coneixia i sabia què em deia. No em faig il·lusions, però, que m'haguessin perdonat el meu esplai heterodox amb la dolça Merceneta.

A cal barber

A Tortosa vaig trobar una cosa tan insòlita en aquell temps com era una

barberia oberta i hi vaig entrar amb l'afany d'assolir una bona afaitada de Fígaro professional; ja feia setmanes que únicament em mal rasurava jo mateix, en els curts lleures, i, no cal dir, tondre'm el crani era terriblement complicat i mai no me'n sortia airosament per la mateixa raó que tampoc mai no hauria dit que en el nostre cap hi hagués tantes zones inaccessibles. Era reconfortant seure en el reduït establiment de ciutat petita i flairar l'olor que fan aquesta mena de botigues, amb intensitat pròpia com les farmàcies o les de llegums cuits, malgrat que aleshores, tan endavant de la guerra, ja escassejaven els productes de coqueteria o potser, ara que hi penso, n'hi havia mancança absoluta, puix que devia ser molt difícil de servir comandes d'alcohol a perfumeries quan al front se'n necessitava tant. Algú, tanmateix, es perfumava, durant la guerra? Confesso que mai, fins ara, no havia parat esment en aquest detall. No cercava cosmètica, sinó, evidentment, expertesa i molta escuma de sabó. El barber, que havia trencat les cadenes com tota la gent del seu ofici, mantenia això no obstant els vells lligams professionals, aquells que feien preguntar: «Què preferiu, conversa o diari?». El bon barber tortosí no posseïa diaris ni revistes i es delia, d'altra banda, per tenir notícies fresques de la guerra. Responia de mala gana les meves preguntes puix que tenia tot l'interès posat en les seves: era ell, qui volia interrogar. Ara ja no feia res per dissimular la contrarietat que li causava el fet que un dels pocs clients que arribava freturés més informació que no pas ell mateix. Sí, és clar, coneixia en Marcel·lí Domingo: «És tortosí, sabeu?»; «No. És tarragoní i tothom s'hi confon, perquè va fer de mestre aquí, a Tortosa, durant cosa de vint anys»; «Ah, sí? N'esteu segur? Jo sempre havia sentit dir que havia nascut aquí. I en Domingo parla en tortosí»; «El coneixeu?»; «Només de vista, no hi he parlat mai, però la meva dona és cosina prima d'una minyona que havien tingut a cal doctor Pere Domingo, el metge germà del ministre. Aquest, sí, que és tortosí, oi? Sa mare era Sanjuán i a Tortosa n'hi ha bastants, de Sanjuán, ara que hi penso»; «No, el metge tampoc, també és nascut a Tarragona. Són fills d'un guàrdia civil destinat a Tarragona»; «Ai, cony! Voleu dir que no aneu errat?».

Allí, assegut en aquella butaca amb seient i respatller de reixeta i sota

la reconfortant acció de la cofa d'escuma, rumiava respecte a aquella meva visita a Tortosa feia ben bé uns quatre anys. Malgrat el xerroteig del barber havia assolit prou absència per a anar fent pel meu compte i formular i respondre preguntes col·laterals maquinalment, d'esma. Què se'n devia haver fet, d'en Josep Gilabert i Favà? No em vaig atrevir a preguntar-ho al barber. «Potser ni el coneix», vaig explicar a aquell minyó sec coronat d'escuma blanca i vestit amb llençols com si s'hagués volgut disfressar de grec antic que em guaitava des del mirall suaument ondulat. I, en realitat, a aquell minyó del mirall no gosava confessar-li la por que tenia de no haver d'escoltar qualsevol notícia desagradable respecte a gent estimada. Descobria un fet sorprenent: la guerra em feia créixer. Perquè ara analitzava l'anterior experiència tortosina i em provocava un viu sentiment de repulsió. Havia estat tanmateix ben ximple, besant la meuca davant de tothom! Ja havia retribuït com calia la seva feina professional i no calien pas pagues extres, que probablement ni ella mateixa no esperava. Ara no em perdonava el fet de no haver sabut mesurar si feia mal al meu amic, en oblit flagrant de la idiosincràsia de les ciutats petites. Em feia ràbia retrospectiva. Per què havia hagut d'esperar fins ara per a adonar-me de la meva lleugeresa d'aleshores? L'actual revisió em feia trobar punts febles pertot arreu. Sempre fóra així? Un dia futur hauria de jutjar amb tanta severitat l'anàlisi que ara feia a la barberia? Allò altre d'haver-me servit de Marcel·lí Domingo únicament per fatxenderia ara em tenyia de roig i convertia la part inferior del mirall en una singular bandera de dues faixes blanques als extrems i una de vermella al mig. Pensava en el sopar dels Gilabert amb el ministre i em revoltava ara mateix contra mi, per haver proclamat al barber, amb tot l'aplom, l'origen tarragoní del prohom i en canvi no haver-me atrevit a fer-ho amb els meus amics. Sumava tots els elements i em donaven un estrepitós resultat d'immaduresa. O de sobergueria?

Si era capaç de tota aquella muntanya de frivolitat, quin deute no tenia contret amb mi mateix, quantes coses no em caldria fer per avançar en profunditat i poder-lo saldar! N'hauria de parlar reposadament amb l'Scotti. Com si fos un confessor? És clar! Que potser no ho era? La nostra modesta caravana de tres camions atapeïts de quilòmetres

telefònics va abandonar Tortosa cap al nord. Vam passar per Bitem, Tivenys, Benifallet, Ascó, Flix —i quins tips de barallar-me, mare meva, amb la gent que pronunciava «Flics» i jo fer-m'hi a cops de guix en qualitat d'exemple!—, la Granadella, Castelldans, les Borges Blanques i, al capdavant, la terra promesa, Mollerussa.

Poc podia endevinar que tornariem a veure l'Ebre molt aviat i que altra vegada hauria de defensar la correcta pronúncia de Flix!

Encàrrec singular

Quan feia uns mesos que havíem tornat de Mèxic, cap a mitjan 1966, un dia em va telefonar des de Tortosa en Josep Gilabert, que aleshores era un peix gros de la Cambra Arrossera del Baix Ebre i em va explicar que lluitaven contra l'asservidora presència al mercat de l'arròs andalús, molt més barat i molt menys bo que no pas el d'ells, i que havien acordat emprendre una campanya de caràcter institucional a fi de prestigiar el producte del Baix Ebre posant-ne en relleu l'alta qualitat. No entenia per quins set sous el meu vell amic em feia aquell tipus d'explicacions i trucava des de Tortosa per parlar-me d'un tema que m'omplia de perplexitat i que, en el cas concret de l'arròs, amb mi té tonalitats dramàtiques, puix que sóc incapaç de discernir entre un arròs a la cassola i una paella valenciana.

M'ho va explicar en un tres i no res: volia que jo m'empesqués un eslògan, que ells farien servir pertot arreu, des de la publicitat fins als sacs del producte i, ja quasi no calia aclarir-ho (a mitjan 1966!), havia de ser forçosament en espanyol. Em va atorgar un mes de temps per tal de fer-me l'efecte que ja tornava a ser a Mèxic i rumiava en la seva parla. Si segons el meu criteri la idea necessitava el reforç d'un grafisme, que fes un esbós i que trametés per correu ambdues coses, la frase i el dibuix, a la seva adreça, dins el termini assenyalat. Em va esmentar una anunciada junta decisiva de tots els arrossaires de la zona i era quan necessitaven aquell material.

L'endemà mateix ja ho havia oblidat! Mai més no em vaig recordar del Baix Ebre ni dels seus problemes arrossers, xop de necessitat de feina per guanyar-me la vida en un país meu que retrobava i que gairebé no reconeixia. Mai, ni els dies que la Lluïsa feia arròs amb llet!

Quan ja anava a transcórrer el termini que en Gilabert m'havia atorgat, em va tornar a trucar, estranyat de no haver rebut res. Vaig mentir descaradament: li vaig dir que ja ho tenia llest, que només em faltava tancar el sobre, franquejar-lo i tirar-lo l'endemà a la bústia.

—Demà ja és massa tard! La junta és demà mateix i hi ha vegades que les cartes de Barcelona triguen quatre i cinc dies a arribar a Tortosa. Oblida't del dibuix, si és que n'hi ha, perquè de moment no em corre pressa. Però dóna'm ara mateix la frase, jo me l'apuntaré, i demà la podré fer servir. En faré tantes fotocòpies com calguin. Què diu, l'eslògan? «Dis-me'l» ara mateix!

—Espera't. Ho tinc escrit en els papers que ara t'anava a enviar i són damunt la meva taula de treball. No pengis. O, si vols, jo et truco ara mateix.

—No, no: m'espero!

Vaig abandonar el telèfon per tal de fer temps i carburar a cent per hora. Aviat tornava a ser a l'aparell:

—És una frase molt senzilla, Gilabert. No sé si et serv/

—Au, home, de pressa! Si convé justament això, que sigui breu! Què diu?

—«Bajo Ebro, alto arroz», vaig improvisar.

Hi va haver una breu pausa tensa, expectant. En Gilabert la va trencar amb la seva veu exultant:

—Sensacional, xicotet! Sabia que no em defraudaries! Ja no cal que

enviïs res més, amb això en tinc prou. La frase té molta força i no necessita cap mena de dibuix. Ja donaré senyals de vida. Gràcies i a reveure!

Els senyals de vida van arribar al cap de tres dies: un formidable xec a nom meu per deu mil pessetes! Algú recorda el poder adquisitiu de deu mil pessetes l'any 1966? Era deu o més vegades superior a l'actual. I per a una família que acabava d'arribar d'Amèrica sense ni cinc, era un somni febricitant! Mai en la meua vida no havia guanyat una quantitat com aquella en un temps tan curt. Vaig tenir temps, entre els vapors de l'eufòria, de mirar de discernir (sense èxit) què hi havia de filantropia en el gest del meu bell i vell amic. Sempre més he romàs amb la dolça sospita. Més tard va venir a casa i ens duia no sé quantes capsas de pastissos del seu poble ni quants quilos d'alt arròs, alt de debò.

Un dia que érem a Sant Pere de Ribes, relatàvem tot això a en Pere Pagès i la Loute. Exagerat —o apassionat de mena—, vaig dir:

—Us imagineu? No voldria fer cap altra cosa que aquesta, que una companyia de publicitat m'encarregués un eslògan diari per deu mil peles! Això sí que fóra una feina còmoda i lucrativa, fer l'Amèrica de Catalunya estant!

En Pere Pagès és més fred o, almenys, no s'excita tan fàcilment. Se sol prendre les coses literalment, a la valenta. Va dir:

—No hi ha ningú al món que sigui capaç de trobar un eslògan afortunat cada dia!

—Oh, vés a saber —vaig fer, desafiador.

—No res, home! Fem una prova instantània: imagina't que jo sóc l'ajuntament de Sant Pere de Ribes i et demano una frase que em serveixi per a promocionar el poble a l'exterior, per tal de fer-ne adhesius per als automòbils, etcètera. Has pescat la idea?

—Sí, és clar.

—Doncs, apa, vinga l'eslògan!

—«Sant Pere de Ribes... i t'hi quedes» —vaig fer, aprofitant que en la nostra llengua sonen igual «Sant Pere de Ribes» i «Sant Pere d'arribes».

—Punyeta! —va proferir en Pere Pagès.

(Mentre jo pensava: «Òstima! No ho hauria dit mai!»)

Es deia Rosa Suau

El quarter general de la 60 Divisió a Mollerussa era en un carrer que al cap d'una estoneta de no res es tornava la carretera de Linyola. Hom havia escollit una casa gran, ben feta, i no l'he poguda retrobar cap de les vegades que he anat a la ciutat de l'Urgell, i tal cosa queda limitada a una de dues: o ja no existeix o em falla la memòria gràfica. Em doldria. En realitat, la vila ha canviat molt. Per començar, ara és una ciutat i abans no ultrapassava allò que denominàvem poble. Un poble gran, inqüestionablement, que només havia conegut de passada les vegades anteriors. Ara el trobava devastat per la guerra i sovint depredat, amb uns pocs habitants desbordats per tot allò que els arribava i els desposseïa de cases i societats sense que mai calgués haver de consultar ningú, fet que contemplaven estupefactes i impotents sense cap altre conhort que aquell que hom ha concentrat en una frase feta i que diu que la guerra és la guerra.

La casa de la 60 Divisió tenia, ultra la planta baixa, dos pisos ben espaiosos i, encara, una altra secció, amb unes golfes i un terradet. La planta baixa, l'havien destinada als Serveis, la cuina i el cos de guàrdia; al primer pis hi havia les oficines del comandant i del comissari, una altra estança era per al cap de l'Estat Major i sengles cambres per a cadascuna de les tres Seccions restants (Serveis era a baix). Les golfes, ben pintades i agençades, allotjaven les oficines i el departament de cartografia. Havíem de passar un o dos mesos a Mollerussa i, això no obstant, semblava que aquella casa hagués de ser aixopluc per a tota la

vida.

Ens militaritzàvem molt de pressa i tal cosa volia dir una total subjecció als mètodes seculars castrens. Algunes d'aquelles normes no encaixaven del tot en un estament popular, fonamentalment ideològic, però allò era una opinió minoritària, no pas compartida per tot el comandament. Ja he dit que teníem cos de guàrdia, inobjectable com a mesura molt relativa de seguretat, però obligat a formar i presentar armes cada cop que entrava o sortia un dels seus caps, cosa que potser sí que ens apropava a un exèrcit formal però que també ens tancava en la comarca d'encadenament jeràrquic i de subordinacions envilidores.

Un dia em van convidar a reveure el gairebé oblidat «Poum». El meu cavall havia passat per tota mena de vicissituds, d'un front a l'altre, conduït per un parell de minyons especialistes que s'encarregaven del manteniment i l'entrenament d'una dotzena d'animals destinats a diverses persones o Seccions. Ja ningú no se servia habitualment de la cavalleria (a Singra hauria fet una nosa terrible; n'hi havia prou recordant la que havia fet als moros!) i era únicament acceptable en els indrets inaccessibles als vehicles mecànics. Com que ja feia mesos que no ens vèiem i ens havíem desavesat al tracte recíproc, el cavall no va manifestar cap alegroi, cosa que va crear un cercle viciós de difícil ruptura, car no sé qui d'ambdós tenia el morro més fort. Vaig pensar que un dia que tingués lleure l'aniria a cercar, l'ensellaria i el duria a fer un tomb pels afores de Mollerussa. Potser li rememoraria vells temps i ens reconciliaríem. Era capaç de regalar-li un sac de garrofes, si fèiem les paus!

El sac! La vaig conèixer perquè pertanyia a la «Brigada del Sac». Aquest és el nom que donaven a aquelles persones —noies, generalment— que anaven de poble en poble, de masia en masia, a recollir comestibles de la mena que fossin. Solia ser gent de ciutats afamegades i feien llargs desplaçaments en aquells trens d'aleshores, supeditats a l'Exèrcit, i sense horari ni itinerari fixos. Acceptaven indiscriminadament tot allò que fos vianda o susceptible de fer el seu

paper —pastanagues o naps, cebes o garrofes— puix que ja estaven tips de sopa d'esclòfies de cacauet o de truita de caluixos de bròquil, sense ous, naturalment. En Fíguls va venir engrescat perquè havia retrobat unes mosses sabadellenques, adscrites a la «Brigada del Sac», i me les volia presentar. Una era la Rosa Suau i no sé si primer em vaig enamorar del seu nom que no pas d'ella mateixa. Era una noia bufona, molt senzilla, i m'agradaria parlar d'ella en present, però mai més no n'he tingut cap notícia i he demanat a desenes d'amics sabadellencs inútilment informació sobre la família Suau. Anava vestida amb roba de manufactura casolana. La seva companya, també amb suèter i abric de talla més gran que no els corresponia, tenia la seva mateixa edat però era molt menys atractiva, i això és normal, que les boniques tinguin amigues disgracioses.

La meva xicota d'aleshores era una noia barcelonina, infermera de l'equip de l'uròleg Carles Parés, amb el qual a Mèxic vam esdevenir grans amics. Feia molt de temps que l'Ernestina i jo no ens vèiem ni ens escrivíem i cadascun sirgava per compte propi. Vull dir que no era cap obstacle per a la meva consciència iniciar una mica de flirt amb la Rosa, de la mateixa manera que la meva promesa pel seu cantó feia tot allò que li abellia i ara sé que érem gent molt moderna, àdhuc anticipada al nostre temps. Treballava a favor de la pau dels nostres esperits el factor separació prolongada i sense noció de quan s'acabaria.

Vaig tenyir tramposament de magnanimitat la meva aproximació a la Rosa Suau: vaig fer que a Intendència omplissin pròdigament el seu sac i el de la seva companya. En la confessió que faig ara hi ha, implícit, un fort «mea culpa, mea grandisima culpa» i solament si ho analitzeu una miqueta ja endevinareu fins a quin punt anhele l'expiació. Quan ho examino avui, només em vénen al cervell paraules crues: xantatge, suborn, perfídia... Però quan s'esdevenia el fet, el meu vocabulari qualificador no era més benigne sinó, simplement, inexistent. Era la cosa més natural d'aquest món: ella era una noia bonica, tímida i simpàtica, que havia après a sofrir fam; jo era un tarambana amb galons que encara no m'havien pujat al cap però que feien que una pila

de gent fos amb mi no solament servicial sinó servil. Era injust aprofitar-se d'aquell fet, evidentment, i l'hauria blasmat comès per qualsevol altre, però respecte a mi no calia perquè no me n'adonava. És avui, que hi veig la intencionalitat oculta. (No sé si era il·legal o simplement brut que dugués a casa un munt de provisions que la meva germana Glòria repartiria, ni em serviré de l'escut que hi havia gent que feia coses molt més grosses i deliberades; ho deixaré tal com va quedar i tal com va venir al món, infantat per una enorme bona fe.)

Li feia un servei però no li exigia ni tan sols li demanava res, a la Rosa Suau. Ella i la Teresa se'n van anar molt contentes, en Fíguls va poder presumir de la seva influència en l'Estat Major i jo vaig restar tot il·lusionat quan les dues noies van dir que tornarien. I tant, si van tornar! Haurien fet milers de llegües per no renunciar a l'explotació de la mina acabada de descobrir. Ho estudiava més endavant i me'n pervenia un fort desencís i ara el puc confessar: la Rosa mai no es va enamorar de mi i en la nostra relació sempre va fer un paper passiu, amb una sornegueria tota vallesana —retrobada més tard en persones que estimo molt—, consistent a concedir la dosi indispensable d'afecte per anar fent, els petons no massa curts però mai tampoc excessivament llargs, però conservant intactes tots els centímetres quadrats de la seva anatomia. Ja he dit que mai més no l'he vista, no sé si encara viu i és una àvia respectable, i sento el deure de no aprofundir en detalls que podrien semblar morbosos o irrespectuosos. Malgrat aquesta limitació, i de cara a la coherència, cal que expliqui que la Rosa mai no havia llegit cap llibre i, encara menys, en català. Les poques vegades que ens vam escriure, jo ho vaig fer, evidentment, en la nostra llengua i ella em responia en espanyol i amb una ortografia dolorosa. Vol dir això que jo buscava noies intel·lectuals integrants de la «Brigada del Sac»? No: no era tan ase. Cercava en ella allò que mai no em va donar? Tampoc! Puix que aleshores hauria volgut dir que m'imaginava que «allò» es podia aconseguir amb un plat de lletilles. No, definitivament, no era aquest cas i insisteixo que mai no he estat tan ximple. Però ho racionalitzo ara, i en aquest moment no té cap mèrit.

He llegit en Erich Fromm que tots els homes travessem en la nostra

vida —homes i dones, parla de l'espècie— un període autoritari i el psicoanalista alemany demostra que en alguns casos dura solament setmanes i en d'altres, dècades i més dècades. Hi ha el perill, segons ell, de caure en l'autoritat irracional, en l'exercici forassenyat d'aquest poder. L'afany d'atreure la Rosa Suau m'hi va fer entrompassar amb les quatre potes i em penso que en cap altre moment de la meua llarga vida no he fet tantes bestieses de cara a enlluernar algú, i fins i tot dubto d'haver sentit cap més vegada aquell delit d'enfalagar d'altres espècimens proïsmals. El meu xarmpió em va atacar fort, però, venturosament, a batzegades, solament els primers cops que retrobava la Rosa, i va afluixar de mica en mica, tot sol es va donar per la pell. Ara que ho refaig en la memòria, m'adono que devia perdre tota noció de ridícul! La saviesa popular ja ha deixat constància del fet que té més força de tracció un apèndix filiforme de matèria còrnia de l'àrea del pubis que no pas una dotzena de mules. És públic i notori, però fa de mal confessar! Anàvem de bracet pels carrers de Mollerussa i, amb tota la mala llet d'aquest món, passàvem pel quarter general de la Divisió. La hi duia, la hi feia passar, pobra Rosa! Per què? Doncs perquè els soldats formaven el rengle reglamentari quan em veien i allò em servia a fi i efecte que la Rosa comprovés com manava el seu cavaller enamorat. (I, ara fa un moment, presumia de no ser tan ximple!) No cal dir que als minyons els feia un gest amb la mà invitant-los a desfer el rengle, puix que jo no havia d'entrar ni allò era cap acte de servei, però ja havia funcionat amb escreix per tal que la Rosa veiés la meua categoria. Aquesta mateixa absurda mecànica em feia treure el «Poum» de l'estable i fingir que anava a un servei urgent i que ara tornava. Teòricament, ella hauria hagut de caure davant les potes del cavall, subjugada per la meua altivesa eqüestre! I el cavall i jo no anàvem sinó fins a la carretera general de Lleida, fèiem un petit tomb i tornàvem.

Un veí de Mollerussa, que aleshores ranejava els quaranta-cinc anys, tenia una vella moto BSA de quart de litre que tirava d'allò més bé. Jo la mirava embadalit i a ell el fascinava el meu cavall. Vam establir l'acord d'intercanviar les muntures, en qualitat de préstec (jo no podia alienar un cavall que no era meu), durant uns dies o unes setmanes, tot depenia de si ens en cansàvem. La BSA 250 no em va ser gaire útil de

cara a la campanya que menava envers la Rosa Suau, perquè a aquelles altures ja no la sorprenia res que vingués d'aquell capitanet fatxenda, enfarfegadorament calent i pesat que, això sí, feia omplir el seu sac i el de la Teresa.

Cal que digui que no tota l'estada a Mollerussa va ser únicament plena de Rosa Suau, excursions a Intendència, motos i cavalls, la increïble allau de bajocades i de fatuïtat. Allò havia estat possible en part perquè reposàvem i ens refèiem. I ens preparàvem per als futurs julis que ens havien de clavar.

Van arribar noves lleves (algú altre va fer el meu antic paper de seleccionador de recomanats), van organitzar nous cursos d'alliçonament de personal d'observatoris i d'Informació en general, i alguna vegada vaig anar a veure el funcionament de l'escola especialitzada, que mai no va deixar de treballar a Vallfogona de Riucorb. Ara els nous mestres s'atabalaven com quan jo acollia els caps militars i, ho dic de debò, en manta ocasió vaig sentir l'impuls de deixar-ho córrer tot i plantar-me altra vegada davant la pissarra i explicar, amb el guix a la mà, com es feia la triangulació geodèsica o un aixecament planimètric, o posar-me a dibuixar les diferències entre un Savoia-Marchetti i un Martin Bomber.

Havia recuperat l'Antoni Vilanova, aquell manresà que se m'havia presentat com a dibuixant d'«El be negre». (De debò es deia Emili, però, cansat d'haver d'explicar que no era fill ni tenia cap relació amb el saineter costumista homònim, durant un temps s'havia fet dir Emili-Antoni i, entre nosaltres, a la 60 Divisió, Antoni sol. Després, al Cos d'Exèrcit i finalment altra vegada a Manresa, havia estat l'Emili original. Encara treballa amb aquest nom i els seus convilatans l'adoren. Un dia l'aniré a visitar!) Ara el tenia al davant del departament de cartografia de la Divisió —s'havia convertit, realment, en un excel·lent topògraf— i era l'ànima dels calcs, els beneïts superposables, i de fer telar a l'enquadrador lleidatà els nous fulls de l'Institut. També s'encarregava d'uns altres especialistes lleidatans, que abans de la guerra elaboraven còpies de plànols i dibuixos arquitectònics, i ara

ens feien les reproduccions dels mapes de l'Institut ampliant-les al cent per cent, amb què podíem treballar amb una escala militar molt més raonable, la d'1:25.000. En Vilanova encarregava les tasques d'acord amb els requeriments i, encara, havia muntat un enginyós arxiu cartogràfic de la seva invenció, tanmateix útil. Ell i en Montfort, i tants altres minyons més, no combatien al front, però llur manera de servir la causa no era pas menys eficaç que la que cultivàvem uns altres. Al contrari: no l'hauríem poguda dur a terme sense llur ajut.

Índex

Tortosa	2
Vella memòria de Dertusa	3
A cal barber	7
Encàrrec singular	10
Es deia Rosa Suau	13